

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QEYRİ-NEFT SEKTORUNDA İQTİSADI ARTIM PARAMETRLƏRİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Səadət Zeynalova

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: s_zeynalova@mail.ru

Xülasə. Məqalədə əsas məqsəd mövcud sosial-iqtisadi artımı, beynəlxalq bazarlardakı vəziyyəti nəzərə alaraq sözü gedən sahənin hansı meyarlara, parametrlərə inkişaf etdirilməsi üzrə elmi-nəzəri təhlilin aparılması, uyğun təkliflərin hazırlanmasıdır.

Açar sözlər: inkişaf, rəqabət qabiliyyəti iqtisadi artım, qeyri-neft sektoru, ticarət, sənaye, qiymət, investisiya, emaledici sənaye.

THE ISSUES OF DETERMINING THE PARAMETERS OF ECONOMIC GROWTH IN THE NON-OIL SECTOR IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Saadat Zeynalova

Azerbaijan State Oil and Industry University,
Baku, Azerbaijan

Abstract. The main purpose of the article is to carry out scientific and theoretical analysis of development criteria, parameters, and elaboration of relevant proposals taking into account the existing socio-economic growth, the situation in international markets.

Keywords: development, competitive economic growth, non-oil sector, trade, industry, price, investment, manufacturing industry.

ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПАРАМЕТРОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В НЕНЕФТЯНОМ СЕКТОРЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Саадат Зейналова

Азербайджанский Государственный Университет
Нефти и Промышленности, Баку, Азербайджан

Резюме. Основной целью статьи является проведение научно-теоретического анализа критериев развития, параметров и выработка соответствующих предложений с учётом существующего социально-экономического роста, ситуации на международных рынках.

Ключевые слова: развитие, конкурентоспособность, экономический рост, ненефтяной сектор, торговля, промышленность, цена, инвестиции, обрабатывающая промышленность.

1. Qeyri-neft sektoru və onun inkişafı üzrə əsas nəzəri-təcrübəvi (eksperimental) vəzifələr.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının dayanıqlı və dinamik inkişafını təmin edən əsas sahələrdən biri qeyri-neft sənayesidir. Onun inkişaf etdirilməsi, rəqabət qabiliyyətliliyin artırılması, buraya investisiya qoyuluşlarının sürətləndirilməsi Prezident İlham Əliyevin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir.

Azərbaycanda aparılan uğurlu, məqsədyönlü siyasət nəticəsində iqtisadiyyatın formalaşdırılması işgüzar fəallığın daha da yüksəlməsinə, neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun da sürətli inkişafına, yoxsulluğun azalmasına əlverişli şərait yaradıb, əhalinin etibarlı sosial müdafiəsini, maddi-rıfah halının əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşılmasını təmin edib [1].

İqtisadiyyatın neftqaz bölməsinin inkisafı qeyri-neft sektorunun inkisafı üçün baza rolunu oynamışdır; ölkə iqtisadiyyatında neft sektorundan əldə edilən gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi sonuncunun inkisafına zəmin yaratmışdır.

Qeyri-neft sektoru müəssisələrinin fəaliyyət və inkisafının həvəsləndirilməsi metodları istehsalının ərazi üzrə yerləşdirilməsinin prioritet inkisaf istiqamətlərini, iqtisadiyyatda baş verən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərini çevik şəkildə nəzərə almalıdır. Güzəştlər sistemi konkret şəraitdə istehsalın inkisafı sahəsində qarşıya qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsinə xidmət etməlidir. Onlar əhəlinin məşğulluq vəzifələrinin həllinə, yığımın artım tempinin yüksəlməsinə, istehsal strukturunun təkmilləşdirilməsinə, istehlak əmtəələrinin istehsalının artırılmasına müsbət təsir göstərməlidirlər.

Qeyri-neft sektorunun inkisaf potensialı, imkanları və perspektivlərinin müəyyən edilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkisaf Konsepsiyası”nda məqsədyönlü şəkildə iqtisadiyyatın quruluşunun təkmilləşdirilməsi əsas vəzifələrdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Bu “Konsepsiya”ya əsasən neftqaz sektoru və neft-kimya sənayesinin modernləşdirilməsi, qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi və inkisaf etdirilməsi, alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, aqrar sektorun inkisafı və ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, ticarət və xidmət fəaliyyəti növlərinin genişləndirilməsi və inkisaf etdirilməsi, xarici ticarətin və investisiyaların quruluşunun təkmilləşdirilməsi əsas prioritet istiqamətlərdir.

Müasir inkişaf mərhələsi üçün Azərbaycan Respublikasında qarşıda duran əsas vəzifələriqtisadiyyatın şaxələndirilməsini sürətləndirmək, neft gəlirlərinin səviyyəsindən asılı olmayaraq qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf tempini qoruyub saxlamaq və onun ixrac imkanlarını genişləndirmək üçün köklü tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Ölkədə infrastruktur və əlaqəli sahələrin inkişafı səviyyəsi, ixtisaslı kadrların mövcud olması və s. amillər sənayenin perspektiv inkişafını müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasında sənaye məhsullarının istehsalının inkişaf etdirilməsi birincisi, mövcud sənaye istehsalatlarının yenidən qurulması. onları əvəz edən yeni müəssisələrin yaradılması, ikincisi isə, yeni istehsalların mənimsənilməsi ilə əlaqədar olmalıdır. Birinci istiqamət mövcud müəssisələrin həddindən artıq köhnəlmələri və bu səbəbdən onların rəqabət qabiliyyətinin aşağı düşməsi ilə əlaqədardır. Bununla yanaşı bu sahələrdə toplanmış bilik və təcrübə bu istehsalların yeni, daha yüksək səviyyədə mənimsənilməsinə və nəticədə istehsalın texniki-iqtisadi səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün şərt ola bilər.

Qeyri-neft sektorunun inkisafında dövlətin rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. “Neft strategiyası”nın uğurla reallaşdırılması ilə dövlətin maliyyə imkanlarının artması qeyri-neft sektorunun inkisafı sahəsində uzunmüddətli tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır.

Qeyri-neft sektorunda yeni sahələrinin yaradılması, iş yerlərinin açılması, müasir nəqliyyat-kommunal, sosial-xidmət infrastrukturunun genişləndirilməsi, o cümlədən təhsil, səhiyyə, səhiyyə-idman müəssisələrinin inşası bütövlükdə ölkəmizin sabit və mülayim dayanıqlı yüksəlişinin əsasını təşkil etmişdir.

2. Qeyri-neft sektorunun bəzi əsas göstəricilərinin təhlili

Qeyri-neft sektoru ölkənin gələcək inkişafında əsas prioritet sahələrindən biridir. Statiskaya görə [2] 2017-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunda 31327,2 milyon manatlıq əlavə dəyər (ƏD) yaradılmış və ümumilikdə onun 56,5 %-i sosial və digər xidmətlər, ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri və tikinti sahələrinin payına düşmüşdür (Cədvəl 1).

Cədvəl 1. Qeyri-neft sektorunda formalaşan ƏD-də alt sahələrin xüsusi çəkisi (%-lə)

Qeyri-neft sektoru, cəmi	100%
<i>o cümlədən</i>	
Kənd, meşə və balıqçılıq	9,4 %
Qeyri-neft sənayesi	6,9%
Tikinti	13,9%
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	16,6%
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	11,1%
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	4,1%
İnformasiya və rabitə	2,7%
Sosial və digər xidmətlər	26,1%
Məhsula və idxala xalis vergilər (qeyri-neft sektoru üzrə)	9,2%
*) Mənbə: http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=4885:qns-2017&catid=133&Itemid=263&lang=az	

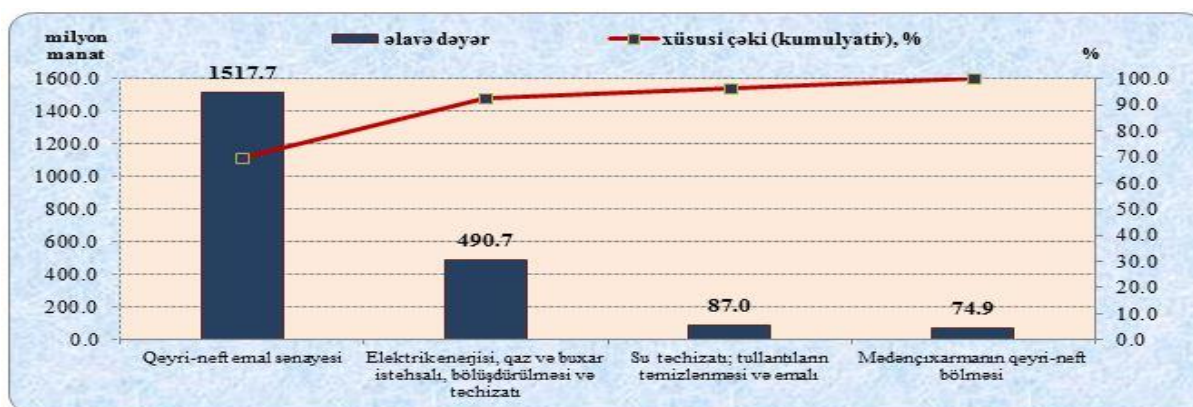
Digər tərəfdən 2017-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunda yaradılan ƏD əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2,5 % artmışdır. Qeyri-neft sektorunda yaradılan ƏD-in ÜDM-da xüsusi çəkisi 62,6 % təşkil etmişdir. Qeyri-neft sektorunun alt sahələri üzrə ÜDM-ə ən çox müsbət töhfə verən sahələr nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sahələri olmuşdur.

Qeyri-neft sektorunun bütün sahələrində yaradılmış ƏD-in artım tempi 2015-ci ilə nisbətən yüksək olmuşdur. 2015-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə aqrar, meşə və balıqçılıq sahəsində 2,8 %; tikinti bölməsində 1,5 %; ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmirində 2,1 %; nəqliyyat və anbar təsərrüfatı sahəsində 5,8 %; turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sahəsində 3,2 %; informasiya və rabitə sahəsində 6,2 %; sosial və digər xidmətlər üzrə 1 % artım qeydə alınmışdır.

Təhlil dövrü ərzində qeyri-neft sənayesində yaradılan ƏD-in həcmi müqayisədə 3,7 % artaraq 2170,3 milyon manata çatmışdır. Həmin dövrdə yaradılmış ÜDM-də qeyri-neft

sənayesinin xüsusi çəkisi 4,3 %, qeyri-neft sektorunda yaradılmış ƏD-də qeyri-neft sənayesinin xüsusi çəkisi 6,9 %, sənayedə yaradılan ƏD-də qeyri-neft sənayesinin payı 10,8 % təşkil etmişdir.

Qeyri-neft sənayesində yaradılan ƏD-in quruluşunda mədənçıxarma sənayesinin xüsusi çəkisi 3,5 %, emal sənayesinin xüsusi çəkisi 69,9 %, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının xüsusi çəkisi 22,6 %, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin xüsusi çəkisi isə 4,0 % təşkil etmişdir (qrafik 1).

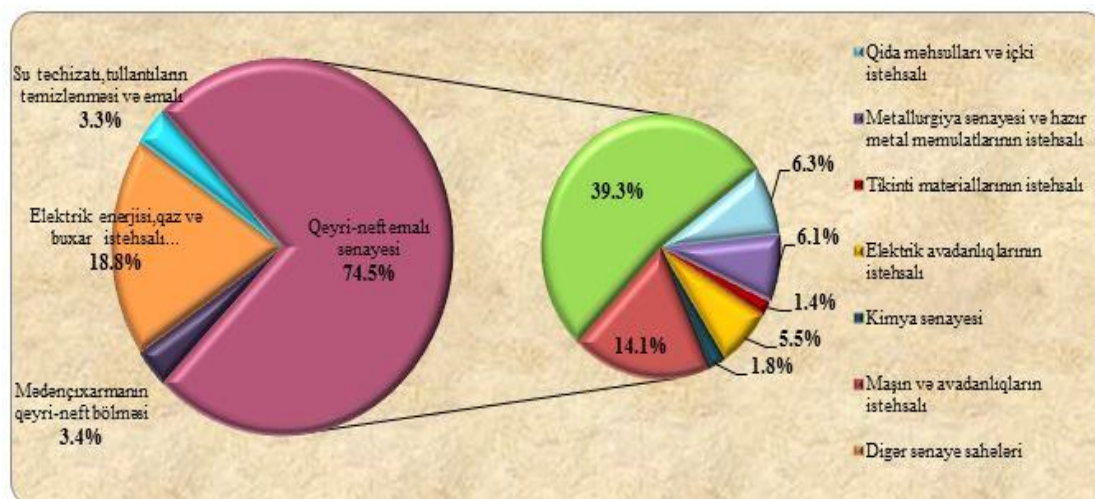
*) Mənbə: <http://www.economy.gov.az>

Qrafik 1. Qeyri-neft sənayesində yaradılmış ƏD-in quruluşu

Göstərilən müddətdə qeyri-neft sənayesində 6704, 2 milyon manatlıq məhsul istehsal edilmiş və əvvəlki ilin (2016-cı il) müvafiq dövrü ilə müqayisədə məhsul istehsalı 3,1 % artmışdır. Bu zaman qeyri-neft sənayesinin artımına ən çox müsbət töhfə verən rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı, kimya sənayesi və tikinti materiallarının istehsalı sahələri (qeyri-neft emal sahələri) olmuşdur.

Qeyri-neft sənayesinin məhsul istehsalında mədənçıxarma sənayesinin payı 222,7 milyon manat, emal sənayesinin payı 4997,6 milyon manat, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının payı 1261,5 milyon manat, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin payı isə 222,4 milyon manat təşkil etmişdir (qrafik 2).

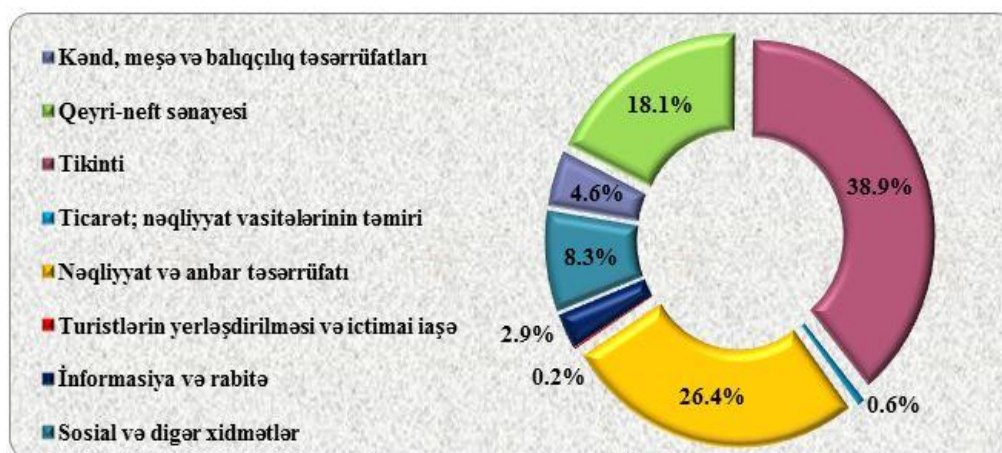
2017-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində məhsul istehsalı qeyri-neft emal sənayesinin əksər bölmələrində, o cümlədən qida məhsulları istehsalında (0,7%), tikinti materiallarının istehsalında (29,3%), kimya sənayesində (18,1%), rezin və plastik kütlə materiallarının istehsalında (85,2%), maşın və avadanlıqların istehsalında (27,7%), toxuculuq sənayesində (73,8%), elektrik avadanlıqları istehsalında (65,7 %), kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalında (35, 0 %), mebel istehsalında (16,6 %), geyim istehsalında (37,9 %) və s. sahələrdə artmışdır.

Mənbə: <http://www.economy.gov.az>

Qrafik 2. Qeyri-neft sənayesinin ümumi buraxılışının quruluşu

2017-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində iqtisadiyyatda əsas kapitala qoyulmuş məcmuu investisiyaların 41,7 %-i və ya 4623,0 milyon manatı qeyri-neft sektoruna yönləndirilmişdir. Əsas kapitala qoyulmuş investisiyaların 7,5 %-i, qeyri-neft sektoruna yönləndirilən investisiyaların isə 18,1 %-i və ya 834,3 milyon manatı qeyri-neft sənayesi bölməsinin inkişafına istifadə edilmişdir (qrafik 3).

*) Mənbə: <http://www.economy.gov.az>

Qrafik 3. Əsas kapitala yönləndirilmiş investisiyaların quruluşu

3. Nəticə və təkliflər

- Qeyri-neft sektorunda yeni sahələrinin yaradılması, iş yerlərinin açılması, müasir nəqliyyat-kommunal, sosial-xidmət infrastrukturunun genişləndirilməsi, o cümlədən təhsil, səhiyyə, səhiyyə-idman müəssisələrinin inşası bütövlükdə ölkəmizin sabit və mülayim dayanıqlı yüksəlişinin əsasını təşkil etmişdir;

- İnkişafın növbəti mərhələsində qeyri-neft sənayesinin ənənəvi istehsal sahələrinin (kimya, metallurgiya, maşınqayırma, elektrotexnika, elektronika, yüngül, qida və s.) inkişaf etdirilməsi, onların ixrac imkanlarının artırılması ilə yanaşı, rəqabətqabiliyyətli yeni istehsal sahələrinin yaradılması dövlət və digər institutların prioritet vəzifələrinə çevrilməkdədir. Başqa sözlə, ölkənin qeyri-neft sektoruna daxili və xarici investisiyaların cəlb edilməsinin sürətləndirilməsi üçün həvəsləndirici mexanizmlərin, həmin sektorun ixrac yönümlü inkişafı məqsədilə dövlət və xüsusi bölmələrin investisiya əməkdaşlığının genişləndirilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi davamlı xarakter daşımalıdır;
- Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sektorunun inkişafını təmin etmək üçün lazımi struktur, institusional və texniki-mədəni əsasların təkmilləşdirilməsi, yəni əmtəə və pul bazarları inkişaf etdirilməsi, qeyri-neft sahələri üzrə zəruri ixtisaslardan olan mütəxəssislərin hazırlanması və ya cəlb edilməsi, sahibkarlıq təbəqəsinin, səmərəli inzibati sistemin və s. formalasdırılması istiqamətində tədbirlər davam etdirilməlidir.

Hesab edirik ki, göstərilən tədbirlər ən ümdə məqsədə, yəni iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi prosesinin daha da sürətləndirilməsinə, neft gəlirlərinin həcmindən asılı olmayaraq qeyri-neft sektorunun yüksək artım tempini saxlamağa imkanlar yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. <http://www.xalq-qazeti.com/az/news/economy/87734>, <https://www.google.az/>
2. <http://www.economy.gov.az>, <https://www.google.az/>
3. Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası., <https://www.google.az/>
4. www.stat.gov.az, <https://www.google.az/>
5. Abasov İ., Əliyev T., (2017), Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı, dərslik, Bakı.
6. Şəkəraliyev A., Şəkəraliyev Q., (2016), Azərbaycan iqtisadiyyatı: Reallıqlar və perspektivlər”, Bakı.
7. Şəkəraliyev A. (2011), Dövlətin iqtisadi siyasəti: dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi, Bakı.